

РОЗДІЛ 4

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.43.01

Остапенко Т. В.

Чернігівський національний технологічний університет

РОЛЬ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Розглянуто семантику та співвідношення понять «ресурсний потенціал» і «виробничий потенціал». Визначено типову структуру виробничого потенціалу підприємств АПК. Обґрунтовано особливе значення даної економічної категорії для розвитку суб'єктів господарювання агропромислового комплексу. Запропоновано трактування терміну «виробничий потенціал підприємства АПК», яке враховує ресурсну складову, цільове спрямування його використання, а також орієнтацію на конкретні результати виробничої діяльності.

Ключові слова: продовольча проблема, агропромисловий комплекс, підприємство, ресурсний потенціал, виробничий потенціал, фактори виробництва, цільові орієнтири.

Постановка проблеми. Проблематика достатнього продовольчого забезпечення завжди залишалась однією із найгостріших у системі завдань забезпечення національної й глобальної безпеки. Виснаження природних ресурсів, зростання населення, екологічні катастрофи та інші чинники призводять до поглиблення відставання обсягів агропромислового виробництва від потреб в його продукції. Єдиним виходом із ситуації, що склалася є нарощування й максимально ефективно використання виробничого потенціалу підприємств агропромислового комплексу на основі широкого опанування новітніх досягнень НТП, переведення на прогресивні технології як основних, так і допоміжних ланок АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів формування й використання виробничого потенціалу підприємств АПК є предметом наукових пошуків багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед останніх публікацій на дану тематику можна відмітити: пропозиції щодо розроблення програм забезпечення відродження виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств В.В. Бугайчука [4]; визначення економічно стійкого виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства та обґрунтування організаційно-економічних заходів формування й використання виробничого потенціалу агровиробників О. Єрмакова, В. Нагорного, С. Єрмакова [6]; висвітлення основних організаційно-економічних напрямів зміцнення та підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств у колективній монографії В.С. Шибаніна, І.І. Червена, О.В. Шибаніної, М.І. Кареби [7]; визначення критеріїв та показників оцінювання оновлення виробничого апарату підприємств АПК Т.В. Калінеску [8]; дослідження основних аспектів формування виробничого потенціалу з урахуванням особливостей галузей на прикладі АПК та основних властивостей формування ресурсно-виробничого потенціалу, розроблення оптимальної структурної схеми елементів, які формують виробничий потенціал О.В. Михайленка, Н.С. Скопенка [10]; розроблення інноваційних концептуальних засад інтегрованого підходу до підвищення ефективності функціонування підприємств агросфери В.В. Россохи [12]; створення інституційних умов для реалізації по-

тенціалу підприємств АПК [13]; огляд поточних можливостей нарощування потенціалу агропромислової сфери Я. Крістоплоса [14]; впровадження адаптивної інноваційної моделі підвищення потенціалу малого й середнього агробізнесу І. Хусті [15] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В цілому дані праці формують теоретико-методологічні й організаційні принципи формування, оцінки й реалізації виробничого потенціалу суб'єктів господарювання в агропромисловій сфері економіки за конкретними, обраними авторами, напрямками, однак як категорія виробничий потенціал підприємств АПК відноситься до недостатньо вивченої економічної наукою, що потребує застосування системного підходу до його дослідження та подальшого практичного застосування.

Метою даного дослідження є вивчення змісту категорії «виробничий потенціал», теоретичних аспектів його формування й реалізації з урахування специфіки агропромислової сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агропромисловий комплекс являє собою складну ієрархічну систему галузей, підгалузей, видів діяльності, первинну ланку якої становить підприємство, котре виконує певні функції на основі наявних в нього факторів виробництва, які часто асоціюють з ресурсним, виробничим потенціалом. На практиці дані поняття нерідко застосовуються як синоніми, однак їх зміст має різне семантичне забарвлення й потребує уточнення.

Термін «потенціал» (від лат. *potensia* – сила, можливість) означає наявні можливості, ресурси, запаси, засоби, що можуть бути використані для досягнення, здійснення чогось [5, с. 216]. Як бачимо, його зміст досить широкий, що і викликає різні підходи до тлумачення даного поняття.

На наш погляд, ресурсний потенціал, як сукупність всіх ресурсів (як природних, так і трудових та промислових), необхідних для забезпечення ефективної діяльності будь-якого аграрного формування [7, с. 8], є складовою ширшого поняття – виробничого потенціалу. М.С. Маршалок пояснює це специфікою агропромислового виробництва (особливо землеробських галузей), коли при однаковій кількості ресурсів (тобто при рівному ресурсному потенціалі) підприємства можуть ви-

готовляти різні обсяги продукції і навпаки, при різній кількості ресурсів – рівні обсяги продукції [9]. Однак така специфіка притаманна підприємствам не лише агросфери, а й усіх інших галузей економіки, оскільки базується, передусім, на організаційно-управлінських, інвестиційних, науково-технічних та інших можливостях освоєння складових ресурсного потенціалу шляхом перетворення їх у фактори виробництва, що відображається в реальному обсязі продукції.

Іншими словами, окрім ресурсів, виробничий потенціал підприємств АПК формують так звані нересурсні складові (рівень розвитку технологій виробництва, інноваційної та інвестиційної діяльності та ін.), котрі разом з ресурсними складовими набувають повного розвитку тільки з урахуванням впливу екстернального середовища. На відміну від ресурсів, перелічені нересурсні компоненти виробничого потенціалу повинні зберігати якісну детермінованість і властивості, необхідні для забезпечення відносної стабільності й адаптивності функціонування суб'єкта господарювання.

Потрібно зазначити, що серед вітчизняних авторів відсутня єдина думка щодо основних компонентів виробничого потенціалу підприємств АПК. Наприклад, В.С. Шибанін, І.І. Червен, О.В. Шибаніна, М.І. Карєба до основних видів ресурсів в агросфері відносять:

- трудові (весь персонал, включаючи управлінські кадри);
- природні (земельні і водні ресурси);
- фінансові (грошові ресурси з власних, позикових і державних джерел, різноманітні фінансові вкладення);
- матеріально-технічні (основні та матеріальні оборотні засоби, у тому числі енергетичні ресурси);
- нематеріальні ресурси (державні акти на володіння і користування землею та майном, патенти, товарні знаки, контракти, ліцензії);
- інформаційні ресурси (маркетингова, правова, організаційна, виробнича та інша інформація) [7, с. 9].

О.В. Михайленко та Н.С. Скопенко у складі ресурсного потенціалу виділяють: фондовий, трудовий, енергетичний та інформаційний потенціал. До нересурсної компоненти виробничого потенціалу автори відносять науково-технічний потенціал [10, с. 6].

Особливу увагу привертає наукова позиція В.М. Бондаренко та В.Л. Бондаренко, які в якості структурних компонентів ресурсного потенціалу підприємств АПК виділяють: природно-ресурсний, виробничо-майновий, фінансовий, трудовий й інноваційний. Дослідники відносять до економічного потенціалу й такі нематеріальні компоненти, як технології, прийоми й методи керування, господарський механізм, традиції, корпоративну культуру. При цьому саме нематеріальна сфера економічного потенціалу підприємства визначає ту частину ресурсного потенціалу, що повинна бути залучена у виробничий процес, характер комбінації окремих видів ресурсів й їхню збалансованість, а значить, і рівень використання всього потенціалу. Автори отожднюють виробничо-майновий потенціал з наявністю реальних активів, здатних забезпечити функціонування й виробничу діяльність підприємств, відносячи його до складу ресурсного потенціалу. Водночас у складі фінансового й інноваційного потенціалів вони виділяють окремі ресурсні складові: відповідно фінансові ресурси й інвестиційні можливості та інноваційні ресурси й умови забезпечення інновацій [3, с. 36]. На нашу думку, такий підхід «змішує» розуміння ресурсів й можливостей та умов для їх використання, а запропонована структура ресурсного потенціалу більше відповідає змісту виробничого потенціалу АПК.

Незважаючи на відмінності, притаманні кожному авторському баченню досліджуваного поняття, всі науковці погоджуються, що виробничий потенціал підприємства представляє собою складну систему, яка відрізняється певною внутрішньою структурою та системною єдністю складових елементів, котрі забезпечують готовність і

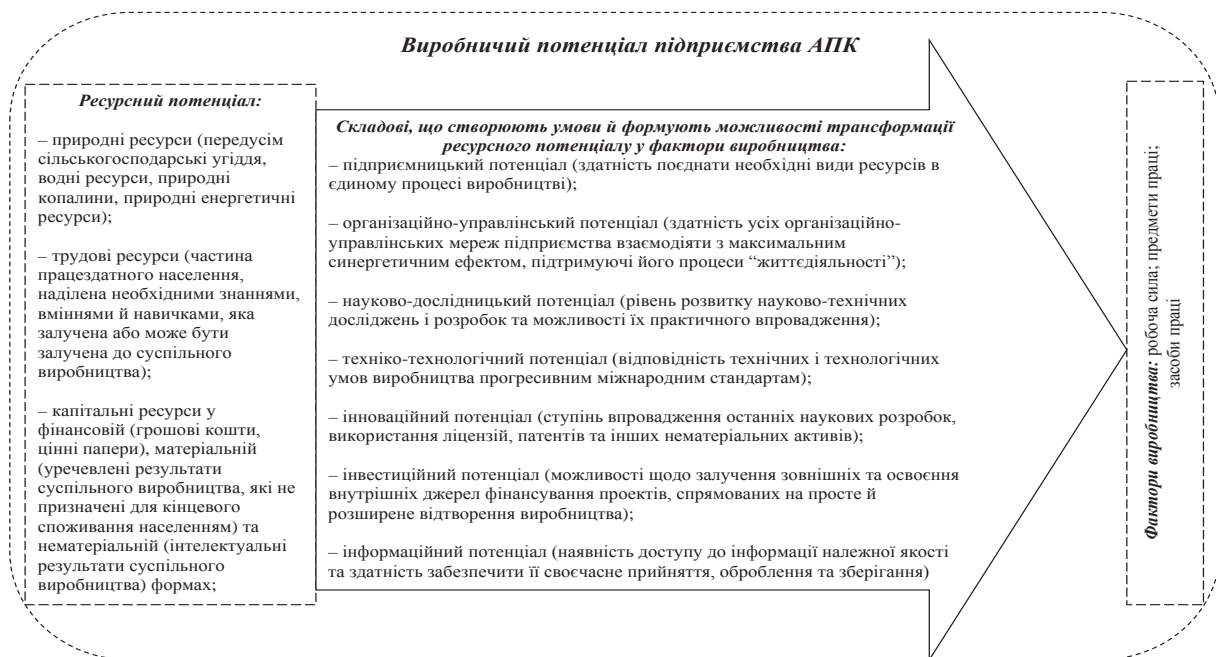

Рис. 1. Структура виробничого потенціалу підприємств АПК*
*побудовано автором

здатність підприємства здійснювати встановлені функції у процесі реалізації цілей. Структура виробничого потенціалу виступає ключовим фактором, який характеризує тип підприємства, відображає його специфіку, впливає на його поточну діяльність та формування стратегії розвитку [2, с. 69]. Типова структура виробничого потенціалу сучасного підприємства АПК представлена на рис. 1.

У структурі виробничого потенціалу підприємств АПК особливе місце займають сільськогосподарські угіддя й трудові ресурси.

Сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, залежні землі, сінокоси й пасовиська) є особливою частиною земельних ресурсів, без яких неможливе сільськогосподарське виробництво, а саме процеси виготовлення продукції тваринництва й рослинництва. Земля й земельні ділянки сільськогосподарського призначення виконують роль одночасно й предмету праці і засобу праці, які не можуть бути замінені іншими, більш продуктивними засобами виробництва.

Трудові ресурси у складі виробничого потенціалу підприємств АПК набувають ролі специфічного чинника внаслідок наступних особливостей сільськогосподарської праці: сезонний характер як результат можливого неспівпадіння часу, витраченого на працю з часом, необхідним для одержання готової продукції; універсальність, обумовлена багатопераційною технологією вирощування сільгоспкультур та догляду за тваринами; залежність від природних умов, котрі суттєво впливають на засоби виробництва й технологію; необхідність виконання посередницької функції між основними елементами виробничого процесу (землею й живими організмами), що потребує знань особливостей розвитку рослинного й тваринного світу, а також законів природи; високий рівень трудомісткості через суттєвий рівень територіальної охопленості, притаманної, наприклад, рослинництву.

Зауважимо, що визначення виробничого потенціалу, котрі застосовуються у спеціальній економічній літературі [5; 11], включають ресурсну компоненту та наголошують на здатності виробничої системи створювати певну кількість продукції (так званий результативний підхід), однак не враховують важливий аспект функціонування будь-якого сучасного підприємства, а саме його здатність досягати стратегічно важливих цільових орієнтирів в умовах обмежених ресурсів, а також динамічного й складного зовнішнього середовища. Вважаємо, що виробничий потенціал відображає передусім не конкретні результати, яких здатні досягнути підприємства, а можливості, котрі, за умови раціонального використання та наявності необхідного ресурсного забезпечення, можуть бути використані для досягнення перспективних з точки зору розвитку цілей.

До стратегічних цільових орієнтирів функціонування агропромислових підприємств відносяться:

- забезпечення рівня доходності, достатнього для розширеного відтворення, фінансової стійкості й конкурентоспроможності продукції;
- екологізація виробництва, збереження й покращення природно-ресурсного потенціалу;
- техніко-технологічна модернізація та перехід до інноваційної моделі розвитку на основі освоєння сучасних досягнень науки й техніки задля підвищення продуктивності праці, зниження

ресурсоемності виробництва, підвищення якості продукції до міжнародного рівня визнання.

Перелічені положення становлять основу стратегії підприємства і відрізняються довгостроковим характером. По мірі досягнення означених орієнтирів вони можуть конкретизуватися й доповнюватися новими.

Як слушно зазначає Д.В. Андрюшук, саме виробничий, а не економічний, стратегічний чи ринковий потенціали, займає провідне місце при визначенні можливостей підприємства до розвитку. Обумовлюється це двома причинами: по-перше, з практичної сторони виробничий потенціал є величиною, що порівняно з названими легше піддається кількісній та якісній оцінці; по-друге, саме виробничий потенціал є тією компонентною, на яку здійснюється першочерговий вплив при реалізації стратегії і місії підприємства. Ринковий і стратегічний потенціал залежить від виробничого, оскільки не можуть реалізуватися без реалізації останнього [1, с. 375]. Дане твердження набуває особливої актуальності для підприємств, котрі належать до агропромислового комплексу (перш за все сільськогосподарських), адже їх економічні процеси тісно переплітаються з природними процесами відтворення, що накладає відбиток на характер використання всіх видів ресурсів. На відміну від промисловості, а тим більше від сфери послуг, підприємства первинної ланки АПК не можуть кардинально змінювати технологічні процеси, швидко підлаштовуючи їх під потреби ринку. Тому стабільність розвитку агропромислового виробництва буде передусім залежати від здатності поєднати економічні процеси відтворення з природними процесами.

Узагальнюючи вищесказане, можна визначити *виробничий потенціал підприємства АПК* як сукупність факторів виробництва певної кількості та якості, які є реально доступними для залучення їх агровиробником у процеси виробничої діяльності, а також можливості раціонального поєднання економічних процесів та природних процесів відтворення у ході трансформації таких факторів виробництва в економічні результати, спрямовані на досягнення поставлених цільових орієнтирів. Запропоноване визначення враховує ресурсну складову виробничого потенціалу, цільове спрямування її використання та орієнтацію на конкретні результати виробничої діяльності.

Висновки і пропозиції. Результати нашого дослідження свідчать, що в наукових колах відсутня єдність стосовно семантики та співвідношення понять «ресурсний потенціал» і «виробничий потенціал». На основі визначення базових компонент типології структури виробничого потенціалу підприємств АПК, обґрунтування його особливого значення для розвитку підприємств агропромислового комплексу, було доведено, що виробничий потенціал є ширшим поняттям, ніж ресурсний потенціал, оскільки являє собою складову, котра може бути ефективно трансформована у фактори виробництва тільки за наявності відповідних умов і можливостей (підприємницького, організаційно-управлінського, науково-дослідного, інноваційного та інших потенціалів). Викладені теоретичні положення щодо змістовного наповнення терміну «виробничий потенціал підприємства АПК» формують базис для розроблення концептуальних засад ефективного використання та нарощування потенціалу господарюючих суб'єктів агропромислового комплексу.

Список літератури:

1. Андрощук Д.В. Теоретичні питання визначення та оцінки виробничого потенціалу підприємства / Д.В. Андрощук // Університетські наукові записки. – 2005. – № 1–2 (13–14). – С. 374–380.
2. Бартова Е.В. Сущность и структура производственного потенциала промышленного предприятия / Е.В. Бартова // Российское предпринимательство. – 2010. – № 12. – С. 65–69.
3. Бондаренко В.М. Ресурсний потенціал економічного зростання підприємств АПК / В.М. Бондаренко, Л.М. Бондаренко // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 1(56). – Т. 3. – С. 132–139.
4. Бугайчук В.В. Відродження виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств / Бугайчук В.В. // Економіка АПК. – 2014. – № 3. – С. 108.
5. Гончаров С.М. Тлумачний словник економіста / С.М. Гончаров, Н.В. Кушнір. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 264 с.
6. Єрмаков О. Виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств та інвестування його розвитку / О.Єрмаков, В. Нагорний, С.Єрмаков // Економіст: науково-практичний журнал. – 2013. – № 8. – С. 27–30.
7. Зміцнення та ефективне використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія / В.С. Шебанін, І.І. Червен, О.В. Шебаніна, М.І. Кареба. – Миколаїв, МДАУ, 2010. – 205 с.
8. Калінеску Т.В. Критерії та показники оцінювання оновлення виробничого потенціалу підприємств АПК / Т.В. Калінеску, Н.А. Карамушко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4. – Т. 2. – С. 29–33.
9. Маршалок М.С. Потенціал аграрного підприємства: наукові підходи до трактування [Електронний ресурс] / М.С. Маршалок // Науковий вісник НУБіП України. – 2010. – № 154. – Режим доступу : elibrary.nubip.edu.ua/7534/1/10mms.pdf.
10. Михайленко О.В. Теоретичні аспекти формування виробничого потенціалу АПК / О.В. Михайленко, Н.С. Скопенко // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. – 2011. – № 3. – С. 74–79.
11. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.В. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
12. Россоха В.В. Формування і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств : монографія / Россоха В.В. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 444 с.
13. Agro-industries for development / edited by Carlos A. da Silva ... [et al.]. – Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2009. – 278 p.
14. Christoplos I. Mobilizing the potential of rural and agricultural extension / I. Christoplos. – Rome : Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2010. – 58 p.
15. Husti I. General problems related to innovation and its potential in the Hungarian agro-food sector / I. Husti // Studies in Agricultural Economics. – 2009. – № 109. – P. 5–24.

Остапенко Т. В.

Черниговский национальный технологический университет

**РОЛЬ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА
В ОБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК**

Резюме

Рассмотрены семантика и соотношение понятий «ресурсный потенциал» и «производственный потенциал». Определена типовая структура производственного потенциала предприятий АПК. Обосновано особое значение данной экономической категории для развития субъектов агропромышленного комплекса. Предложено трактовку термина «производственный потенциал предприятий АПК», который учитывает ресурсную составляющую, целевое направление его использования, а также ориентацию на конкретные результаты производственной деятельности.

Ключевые слова: продовольственная проблема, агропромышленный комплекс, предприятие, ресурсный потенциал, производственный потенциал, факторы производства, целевые ориентиры.

Ostapenko T. V.

Chernihiv Nationality Technology University

**ROLE OF PRODUCTION POTENTIAL
IN PROMOTING DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES**

Summary

Semantics and the relationship between the concepts «resource potential» and «productive capacity» are considered. The typical structure of production potential of agricultural enterprises is determined. Special significance of the productive potential for the development of agricultural business entities is justified. The interpretation of the term «production potential of AIC enterprises», which takes into account the resource component, the thrust of its use, as well as focus on specific results of operations, is proposed.

Key words: food problem, agro-industrial complex (AIC), enterprise, resource potential, productive potential, factors of production, targets.